

INDUKTÍVNY PRÍSTUP VO VYUČOVANÍ SLOVENSKEHO JAZYKA AKO CUDZIEHO JAZYKA S OHLADOM NA ČITATELSKÚ GRAMOTNOSŤ

Lívia Barnišinová

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Barnišinová, Lívia. 2022. „Inductive Approach in Teaching Slovak as a Foreign Language with Regard to Reading Literacy.“ *Philologia* 32 (2): 47 – 57.

Abstrakt: Príspevok predstavuje induktívny prístup vo výučbe slovenského jazyka ako cudzieho jazyka, a to s ohľadom na problematiku čitateľskej gramotnosti vo vysokoškolskom prostredí. V krátkosti analyzuje čitateľské stratégie a zručnosti, ktoré podporujú aktívne učenie sa žiakov. Súčasťou príspevku je aj praktická realizácia úloh v podobe pracovného listu, ktorý je tvorený s cieľom zautomatizovania logických operácií, podporujúc rutinné uplatňovanie čitateľských stratégií.

Kľúčové slová: slovenský jazyk ako cudzí jazyk, čitateľská gramotnosť, pracovný list, čítanie s porozumením

Abstract: The paper presents an inductive approach in the teaching of the Slovak language as a foreign language, with regard to the issue of reading literacy in the university environment. In short, it maps the reading strategies and skills that support the active learning of students. Part of the paper is also the practical implementation of tasks in the form of a worksheet, which is created for the purpose of automating logical operations, supporting the routine application of reading strategies.

Key words: Slovak language as a foreign language, reading literacy, worksheet, reading comprehension

ÚVOD

V školskej praxi dlhšie rezonuje problém čitateľskej gramotnosti na všetkých stupňoch vzdelávania. Čítanie, ktoré nespĺňa istý požadovaný stupeň úrovne, sa

zo základnej a strednej školy premieta aj do vysokoškolského prostredia v podobe neúspešného čítania a reflektovania odborných textov. Aj z týchto dôvodov dochádza vo vysokoškolskom prostredí k prehodnocovaniu doterajšieho prístupu k výučbe cudzích jazykov, ktoré by mali spĺňať úlohu moderného, odborne orientovaného vyučovania, a to najmä s prihliadnutím na najnovšie trendy vo vzdelávaní, t. j. na metaučenie. I. Turek tento fakt podporuje nasledovne: „Pretože metakognícia sa považuje za kľúčovú, rozhodujúcu zručnosť, aby sa človek vedel efektívne učiť, je potrebné, aby si ju žiaci (každý učiaci sa jedinec) osvojili dôkladne, a za najlepší, najefektívnejší spôsob, ako to dosiahnuť, považujeme metaučenie.“ (2008, s. 113)

ČITATEĽSKÁ GRAMOTNOSŤ Z POHLADU PISA A ERR

Normatívom a zároveň aj regulatívom pri výučbe cudzích jazykov je PISA, ktorá ponúka hlbšie nahliadnutie do problematiky čitateľskej gramotnosti z perspektívy štandardov medzinárodného hodnotenia, ale aj Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky (učenie sa, vyučovanie, hodnotenie), ktorý definuje úroveň ovládania jazyka, umožňujúce merať napredovanie učiacich sa na každom stupni učenia sa počas celého života.

PISA definuje čitateľskú gramotnosť ako „...porozumenie, používanie, zhodnotenie textov, uvažovanie o nich a zaangažovanosť čitateľa do čítania s cieľom dosahovania osobných cieľov, rozvíjania vlastných vedomostí a schopností a podieľania sa na živote spoločnosti“ (2021, s. 7)

Na dosiahnutie istej úrovne čitateľskej gramotnosti musí však študent zvládnuť celú škálu procesov, a to za predpokladu zvládnutia istej úrovne kognitívnych zručností, stratégií a motivácie.

Medzi kognitívne procesy¹ patrí:

- plynulé čítanie,
- výber a získanie informácií z textu,
- vyhľadanie a výber vhodného textu,
- vyjadrenie doslovného významu,
- prepájanie a vyvodzovanie záverov,
- hodnotenie kvality a dôveryhodnosti,
- uvažovanie o obsahu a forme,
- vyhľadanie a spracovanie rozporu.

¹ Čitateľská gramotnosť. Výsledky slovenských žiakov v štúdiu PISA 2018. Tematická správa (2021, s. 9).

Ďalšie aspekty, ktoré spadajú do sféry sledovanej oblasti, sú:

- vnútorná motivácia a záujem o čítanie,
- čitateľské návyky,
- čitateľské stratégie (metakognícia, schopnosť premýšľať o vlastných čitateľských stratégiách a ich cielené využívanie),
- postupy vo vyučovaní a rozvíjaní čitateľskej gramotnosti (príležitosti na učenie, metódy vyučovania).

Táto niekoľkoúrovňová koncepcia ponúka podľa I. Hajdučekovej „premyslený proces začínajúci čítaním s porozumením (žiaľ, v praxi jednostranne preceňovaným) a končiaci kritickým čítaním a myslením, t. j. prienikom do stratégie textu, do jeho hĺbkovej roviny“ (2015, s. 70).

DEDUKTÍVNY A INDUKTÍVNY PRÍSTUP K VÝUČBE

Pri realizácii výučby orientovanej na budovanie čitateľskej gramotnosti do úvahy pripadajú dva najrozšírenejšie, no diametrálne odlišné prístupy – deduktívny a induktívny².

Deduktívne vyučovanie, nazývané aj priame vyučovanie, je v súčasnosti veľmi rozšírené. Ide v podstate o priamy prenos (transmisiu) poznatkov od vyučujúceho k učiacemu sa, metódou priameho výkladu v ucelenej podobe. Študenti sú viac-menej v pasívnej pozícii. Ich úlohou je počúvať, zapisovať a reprodukovávať to, čo bolo povedané vyučujúcim. Takýto prístup na žiaka nekladie takmer žiadne nároky spojené s kritickým uvažovaním, s vytváraním si kognitívnych zručností a aj čitateľská gramotnosť je tlačaná do úzadia.

Induktívne vyučovanie, označované aj ako konštruktivistický prístup, je presným opakom deduktívneho prístupu k výučbe. Ide o vyučovanie koncipované tak, aby každý žiak mohol konštruovať svoje poznanie sám, prostredníctvom podmienok, úloh, metód, ktoré sú vyučujúcim dobre premyslené. Želaným výsledkom je potom isté „skúmanie“, prostredníctvom ktorého študenti hľadajú odpovede na neznáme otázky, cibrú si kritické uvažovanie a vytvárajú si kognitívne aj metakognitívne zručnosti. Tie môžu využiť nielen na konkrétnom predmete, ale vedú ich vo veľkej miere uplatniť aj vo všeobecnosti. Tento prístup vo veľkej miere podporuje aj čitateľskú gramotnosť – proces myšlienkovvej indukcie.

² Spracované podľa Hlásna a kol. 2006 a Tomengová 2012.

Forma induktívneho vyučovania kladie nemalé nároky na vyučujúceho, ktorý v prvom rade musí presne vedieť, čo chce, aby sa žiaci naučili, a následne, akým spôsobom, akými metódami to môže dosiahnuť. Ide preto o premyslený prístup a organizovanie krokov vyučujúcim, ktorý je v role facilitátora – nedáva študentom všetko, laicky povedané, „na zlatej tácke“, ale usmerňuje ich kroky, pomáha im a vytvára z nich samostatne uvažujúce bytosti. Je to teda obojsmerný proces, v ktorom aktivita nie je len na strane vyučujúceho, ale aj učiaceho sa.

STRATÉGIE NA ROZVOJ ČITATELSKEJ GRAMOTNOSTI A ZÁKLADNÉ ČITATELSKÉ ZRUČNOSTI

Sumár stratégií, ktoré podporujú aktívne učenie sa žiakov, a zároveň podporujú aj čitateľskú gramotnosť, spracovala do ucelenej podoby A. Tomengová (2011). Ich ovládanie patrí k metakognitívnym zručnostiam a ide o nasledovné:

- SQ3R (preskúmaj, vytvor otázku, čítaj, voľne prerozprávaj, zosumarizuj),
- PLAN (predpoveď, lokalizácia, pridanie, záznam),
- KWL (čo o téme viem, čo chcem vedieť, čo som sa naučil/a),
- RAP (čítaj, pýtaj sa, parafrázuj),
- REAP (čítaj, dekoduj, spoznámkuj, premýšľaj),
- Porovnaj – rozlíš (Vennove diagramy),
- 3 – 2 – 1 (3 najdôležitejšie fakty; 2 najzaujímavejšie fakty; 1 fakt, na ktorý sa nenašla odpoveď).

Spolu s týmito stratégiami je potrebné sa zamerať aj na čitateľské zručnosti, ktoré zlepšujú schopnosť učiť sa. Študenti, ktorí si ich osvoja, sa naučia aj strategicky čítať, s perspektívou prepájania už nadobudnutých vedomostí s novými, vytváraním predpokladov a hodnotení.

Medzi základné čitateľské zručnosti³ patrí:

Skimming – najprv je potrebné materiál preletieť: prelistovať, pozrieť si obrázky, nadpisy, podnadpisy, zvýraznené slová, obsah.

Scanning – skenovanie textu je zručnosť využiteľná, napr. keď hľadáme konkrétny údaj – telefónne číslo, odchod vlaku, informáciu.

Search reading – výskumné čítanie je technika, ktorou hľadáme kľúčové slová a frázy, ktoré pomáhajú nájsť špecifické informácie. Spája sa s podrobnejším štúdiom nájdeného výrazu alebo frázy, príp. napísania poznámok.

³ Tomengová, A., 2010, s. 6.

Extenzívne čítanie – je čítanie dlhších, súvislých textov vyžadujúcich všeobecné pochopenie.

Intenzívne čítanie – kratšie texty, výber špecifických informácií.

PRACOVNÝ LIST

Na demonštráciu čitateľských stratégií a zručností, ktoré môžu byť uplatnené vo vysokoškolskom prostredí, sme vypracovali pracovný list⁴ pre študentov 2. ročníka všeobecného lekárstva, predmet slovenský jazyk (ako cudzí jazyk) na Lekárskej fakulte UPJŠ v Košiciach. Pracovný list vedomosti a kompetencie študentov upevňuje, rozširuje a rozvíja a je primárne tvorený za účelom zautomatizovania logických operácií, podporujúc rutinné uplatňovanie čitateľských stratégií. Úlohy sú usporiadané v závislosti na kognitívnych úrovniach, t. j. od porozumenia k aplikácii, analýze až k záverečnej syntéze. Keďže ide o študentov, ktorí majú slovenský jazyk zvládnutý na úrovni A1, inštrukcie k jednotlivým úlohám sú uvádzané v slovenskom aj anglickom jazyku, pretože je potrebné rozlíšiť porozumenie jazyka a obsahu textu samotnej inštrukcie a pochopenie významu textu, ktorý má byť študentmi spracovaný. Ak študent nepochopí obsah inštrukcie, nie je schopný dosiahnuť očakávaný výsledok, pretože nerozumie tomu, čo robí a prečo to robí⁵.

Pracovný list sleduje tri základné zámery:

Afektívny zámer – angažovanosť v procese učenia sa; prostredníctvom textu budovanie pozitívneho vzťahu lekár/pacient;

Psychomotorický zámer – automatizácia zručností;

Kognitívny zámer – uplatnenie vedomostí v tvorivej aplikácii a produkcii.

KOMENTÁR K JEDNOTLIVÝM ÚLOHÁM:

Po odovzdaní pracovných listov vyzveme študentov, aby predvídali jeho hlavnú tému. K tomu slúži **úloha č. 1** a s ňou spojená didaktická pomôcka vo forme obrázku, ktorý študentom odhalí tému – vyšetrenie na chirurgickom od-

⁴ Inšpiráciou pri príprave praktickej ukážky čitateľských stratégií a zručností bola kapitola Čitateľská gramotnosť vo vyučovaní literatúry (Čitateľské zručnosti a stratégie), v učebnici Inovatívnosť foriem a metód v zážitkovo-komunikačnom modeli vyučovania literatúry (Hajdučeková, 2015).

⁵ Porovnaj Borisov, 2016, s. 263.

delení. Obrázok zároveň pôsobí stimulujúco, ako evokácia aj motivácia. Študenti pri prvotnom oboznámení sa s materiálom využívajú čitateľské zručnosti (skimming a scanning), ktoré slúžia na orientáciu v pracovnom materiáli. **Úloha č. 2** je taktiež zameraná na čitateľskú zručnosť – extenzívne čítanie, v ktorom ide o všeobecné pochopenie textu a jeho obsahu. Na základe neho potom študenti vypracujú podotázky, ktoré sa k nemu viažu. V texte sú vynechané posledné repliky lekára a pacienta, zámerom je stimulovať študentov.

Podúlohy a, b, c, d sú zamerané na intenzívne čítanie, na odhad významu slov so zreteľom na kontext, abstrahovanie definície, rozlíšenie signálov kontrastu či porozumenie významu interpunkčných znamienok a patria do kategórie kognitívnych stratégií⁶. Pri **úlohe a** sú v texte podčiarknuté slová: *nečistoty, rana, líška a besnota*. Slovo nečistota môžu študenti odhadnúť prostredníctvom zápornej predpony *-ne*, a slovotvorného základu slova, prípadne adjektíva *čistý*, o ktorom už majú vedomosť. Pri slove *rana* sme zámerne vybrali jeho nominatívnu formu, deklinácia slova môže byť pre študentov zbytočne mätúca. Jeho význam môžu odhadnúť prostredníctvom adjektív *povrchová* a *hlboká*. Pri slove *líška* je pomôckou k jeho pochopeniu slovo *pes*, ktoré je pre študentov známe, môžu teda dedukovať, že pôjde o iné zviera, ktoré je prenášačom choroby. Napokon, odhalenie významu slova *besnota* je založené na podobnom princípe ako slovo *líška*. Na jeho pochopenie slúži v tesnej blízkosti aj slovo *tetanus*, ktoré je medzinárodným termínom, preto by pre študentov nemal byť problém jeho prekladu a následne, prostredníctvom spojky *alebo* určenie príbuznosti a významu slova *besnota* v skupine chorôb, ktoré prenášajú zvieratá.

V **úlohe b** študenti prostredníctvom slova *predstavuje* vedia abstrahovať definíciu pojmu *besnota*. Túto kognitívnu stratégiu – rozlíšenie definícií, priamych vysvetlení a zhrnutí, môžeme u študentov budovať tak, že ich vopred oboznámime so spôsobom tvorenia definícií, a to pomocou slovesných tvarov *je, znamená, predstavuje, označuje* a pod. V **úlohe c** študenti prostredníctvom kladného a záporného tvaru verba *je, nie je* môžu detekovať aj opozitné adjektíva *povrchová* a *hlboká*. Napokon, **úloha d** je zameraná na orientáciu v texte prostredníctvom interpunkčných znamienok. V našom prípade ide konkrétne o výkričník, ktorý im signalizuje prítomnosť imperatívu v texte. Úloha je doplnená aj o produkciu študentov a dopísanie tých príkazov pre pacienta, ktoré už poznajú.

Po týchto úlohách by študenti mali rozumieť textu, preto vyučujúci v pracovnom liste môže prejsť k tým, ktoré tvoria funkciu overovania čitateľskej gramotnosti.

⁶ Heldová, D., Kašiarová, N., Tomengová, A. (2011)

Úloha č. 3 - napísať postup lekára pri ošetrovaní rany, je vhodná, ak chceme zistiť mieru významového porozumenia textu a jeho logickej nadväznosti. Študentom môžeme pomôcť príslovkami najprv, potom, nakoniec... **Úloha č. 4** – opraviť chybné údaje z dialógu – slúži nielen na overovanie čitateľskej gramotnosti, ale zároveň vedie študentov k autoevalvácii. Ponúka spätnú väzbu správneho/nesprávneho pochopenia textu a zároveň určuje smer syntézy, ku ktorej ich pracovný list vedie. Podobne aj **úloha č. 5** – spojiť synonymné otázky lekára – slúži jednak na overenie pochopenia textu, ale roztvára aj možnosť zopakovať si už nadobudnuté poznatky (synonymné otázky sú pre študentov známe) a dávať tak vedomosti do súvislostí. V **úlohe č. 6** si študenti overujú pochopenie vnútrotvetných a medzivtvetných vzťahov. Tu je dôležité, aby úvodná a záverečná časť textu nemala medzery, pretože slúži študentom ako orientácia v texte. Vynechané slová sú funkčné, overujeme nimi porozumenie nielen významových súvislostí, ale aj chápanie významu samotných slov.

Posledné 3 úlohy sú zamerané na tvorivú produkciu študentov. Namiesto zaužívanej mechanickej reprodukcie naučeného, vo forme jednoduchých úloh na priradovanie či explicitný preklad slov, využijeme aplikáciu poznatkov s aktivizujúcim zameraním.

V **úlohe č. 7** študenti krátko napíšu vlastnými slovami, čo sa v ambulancii stalo. Upevnia si tak svoje doterajšie nadobudnuté vedomosti a zároveň je to vhodná úloha na precvičovanie préterita. V **úlohe č. 8**, nadväzujúcej úlohe, dokončia dialóg, čím je podporené aj kreatívne myslenie. V poslednej **úlohe č. 9**, ktorá v pracovnom liste predstavuje syntézu, vytvoria z dialógu lekársku správu a uplatnia v nej syntetizujúci pohľad na tému: Na chirurgickom oddelení.

ZÁVER

Na záver môžeme skonštatovať, že úlohou vyučujúcich slovenského jazyka ako cudzieho jazyka je hľadať pri výučbe také formy a metódy, aby čo najlepšie zachytili podmienky efektívneho osvojovania si receptívnych a produktívnych zručností. Didaktická koncepcia výučby nie je statický proces, neexistuje izolovaný deduktívny ani induktívny prístup k výučbe. Lektor slovenského jazyka ako cudzieho jazyka by však mal citlivejšie pristupovať k miere zastúpenia oboch prístupov vo vyučovaní, aby študentov viedol k samostatnosti, ku kritickej sebareflexii a pestovaniu schopnosti čo najobjektívnejšie zhodnotiť vlastné nedostatky pri štúdiu, t. j. k autonómnejmu učeniu. Je totiž potrebné, a to nielen pri výučbe jazykov, koncipovať výučbový proces tak, aby sa nepreferovalo štúdium teórie pred rozvojom požadovaných kompetencií, aby neprevládali deduktívne vyučovacie metódy a aby hodnotenie študentov nebolo založené

iba na preukázaní izolovaných teoretických vedomostí. Čitateľské stratégie aj zručnosti sú možné nástroje, pomocou ktorých je študent schopný chápať, kedy a ako môže nové informácie použiť v rámci vyučovania a učenia sa, aj s perspektívou do budúcnosti, v rámci iných predmetov či v rôznych životných situáciách.

PRACOVNÝ LIST

1. *Pozorujte obrázok a predvídajte, ktoré oddelenie navštívila pacientka/Observe the picture and predict which department the patient visited.*

2. *Čítajte v tichosti dialóg medzi lekárom a pacientkou, a potom vypracujte cvičenia/ Silently read the dialogue between doctor and patient, and then do the exercises.*

Hryzná rana

Lekár: Dobrý deň, čo sa vám stalo? Sadnite si!

Pacientka: Kráčala som domov po ulici a uhryzol ma pes. Veľmi ma bolí pravá noha. Ranu som iba umyla čistou vodou a prekryla čistou vreckovkou.

Lekár: V poriadku, ranu vám musíme ošetriť, aby sme odstránili sliny a iné nečistoty. Vaša rana je povrchová, nie je hlboká, budete v poriadku, nebojte sa. Užívali ste nejaké lieky?

Pacientka: Nie, lieky som neužívala. Veľmi sa bojím, že dostanem besnotu. Budete mi ranu zašívvať?

Lekár: Besnota predstavuje vírusové ochorenie centrálného nervového systému. Nebojte sa, besnotu prenáša líška a pes len vtedy, ak nemá očkovanie. Zašívvať nebudeme. Boli ste očkovaná proti tetanu alebo besnote?

Pacientka: Pred dvoma rokmi som bola na očkovaní proti tetanu aj besnote.
 Lekár: V poriadku, ranu vám ošetrím, to znamená, prepláchnem vodou, vyčistím
 a vydezinfikujem a nakoniec prekryjem obvázom. Nehýbte nohou! Výborne.
 Teraz je rana prekrytá a vydezinfikovaná.

Pacientka:

Lekár:

Pacientka:

Lekár:

- a) Vypíšte podčiarknuté pojmy a pokúste sa o ich pochopenie z kontextu. Slová potom zapíšte do tabuľky/Write underlined terms and try to understand them from the context. Then write the words in the table.

po slovensky	po anglicky

- b) V dialógu vyhľadajte definíciu besnoty/In the dialogue, look for the definition of rabies.
 c) Z dialógu vypíšte slová opačného významu/Write the words of the opposite meaning from the dialogue.
 d) Ktoré príkazy (imperatív) dáva lekár pacientovi? Doplnite ešte 3 iné, ktoré poznáte/What orders (imperatives) does the doctor give to the patient? Add 3 more you know.

3. Napíšte postup lekára pri ošetrovaní rany/Write the doctor's procedure for wound care.

Najprv ...

Potom ...

Nakoniec ...

4. *Opravte nepravdivé údaje z dialógu/ Correct the sentences and write it correctly.*

Pacientku pohrýzla líška.

Pacientka má hryznú ranu na ľavej nohe.

Ranu si prekryla čistým obvazom.

Lekár musí z rany odstrániť zuby.

Líšky neprenášajú besnotu.

Pacientka bola pred troma rokmi očkovaná proti tetanu.

5. *Spojte synonymné otázky lekára/Combine synonymous doctor questions.*

Aký máte problém?	Dostali ste vakcínu proti tejto chorobe?
Užívali ste nejaké lieky?	Prečo ste prišli k lekárovi?
Boli ste očkovaná proti tetanu?	Dali ste si na ranu masť alebo ste brali tabletky proti bolesti?

6. *Do textu doplňte vynechané slová/Fill in the missing words in the text.*

Pani Nováková má _____ ranu na nohe. _____ ju veľmi bolí. Včera si zobrala _____ proti bolesti. Dnes ráno prišla k _____ na vyšetrenie. Bola _____ proti tetanu aj besnote.

7. *Prerozprávajte dialóg vlastnými slovami. Čo sa stalo v ambulancii?/ Re-speak the dialogue in your own words. What happened in the surgery?*
8. *Dokončite dialóg/Complete the dialog.*
9. *Z dialógu vytvorte lekársku správu/ Create a medical report from the dialogue.*

POUŽITÁ LITERATÚRA

- Barnišinová, Lívia, and Macejová, Želmíra. 2021. *Slovenský jazyk v dialógoch pre zahraničných lekárov*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.
- Borisov, Borislav. 2016. O formuláciach zadání úloh v učebnicích a v příručkách češtiny pro cizince. In *Čeština jako cizí jazyk VIII. Sborník příspěvků z VIII. mezinárodního symposia*. Edited by Sarý Kořánová, I. Vučka, T., 259 – 269. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- Čitateľská gramotnosť. *Výsledky slovenských žiakov v štúdiu PISA 2018. Tematická správa*. https://www.nucem.sk/dl/4867/tematicka_sprava_citelska_gramotnost_PISA_2018.pdf
- Hajdučeková, Ivica. 2015. *Inovativnosť foriem a metód v zážitkovo-komunikačnom modeli vyučovania literatúry*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.
- Heldová, Daniela, and Kašiarová, Nadežda, and Tomengová, Alena. 2011. *Megakognitívne stratégie rozvíjajúce proces učenia sa žiakov : metodická príručka*. Bratislava: MPC.
- Hlásna, Slávka a kol. 2006. *Úvod do pedagogiky*. Nitra: Enigma.
- Tomengová, Alena. 2012. *Aktívne učenie sa žiakov – stratégie a metódy*. Bratislava: MPC.
- Tomengová, Alena. 2010. *Čitateľská stratégie zlepšujúce schopnosť učiť sa*. Bratislava: MPC.
- Turek, Ivan. 2008. *Didaktika*. Bratislava: Iura Edition, spol. s. r. o., člen skupiny Wolters Kluwer.

PaedDr. Lívia Barnišinová, PhD.
 Centrum jazykovej prípravy
 Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.
 Moyzesova 9
 040 59 Košice
 livia.barnisinova@upjs.sk